ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԱԲՈԼՖԱԶԼ ԱՄԵՐԻ ՇԱՀՐԱԲԻ

Իրանի Իսլամական Հանրապետության իրավական համակարգը

ԺԲ.00.01- «Պետության և իրավունքի տեսություն և պատմություն, պետական և իրավական ուսմունքների պատմություն» մասնագիտությամբ իրավաբանական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

Երևան - 2019

ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

АБОЛЬФАЗЛ АМЕРИ ШАГРАБИ

ПРАВОВАЯ СИСТЕМА ИСЛАМСКОЙ РЕСПУБЛИКИ ИРАН

АВТОРЕФЕРАТ

Диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности: 12.00.01 – «Теория и история государства и права, история государственных и правовых учений»

Ереван - 2019

Ատենախոսության թեման հաստավել է Երևանի պետական համալսարանում

Գիտական ղեկավար՝ իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր **Հ. Մ. Ստեփանյան**

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝ իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր **Ա.Գ. Վաղարշան**

իրավաբանական գիտությունների թեկնածու **Հ.Ս. Մարտիրոսյան**

Առաջատար կազմակերպություն՝ **ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիա**

Ատենախոսության պաշտպանությունը կայանալու է 2019 թվականի մայիսի 8-ին՝ ժամը 14^{30}-ին Երևանի պետական համալսարանում գործող՝ ԲՈԿ-ի իրավագիտության 001 մասնագիտական խորհրդի նիստում (0025, ք. Երևան, Ալեք Մանուկյան 1):

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ Երևանի պետական համալսարանի գրադարանի գիտաշխատողների ընթերցասրահում:

Սեղմագիրն առաքվել է 2019 թվականի մարտի 27-ին:

Մասնագիտական խորհրդի գիտական քարտուղար
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու Տ. Հ. Սուջյան

Тема диссертации утверждена в Ереванском государственном университете

Научный руководитель: доктор юридических наук, профессор **О. М. Степанян**

Официальные оппоненты: доктор юридических наук, профессор **А.Г. Вагаршян**

кандидат юридических наук **А. С. Мартиросян**

Ведущая организация: **Национальная академия наук РА**

Защита состоится 8-ого мая 2019 г. в 14^{30} часов на заседании специализированного совета 001 по юриспруденции ВАК РА при Ереванском государственном университете (0025, г. Ереван, ул. Алека Манукяна 1).

С диссертацией можно ознакомиться в читальном зале научных работников библиотеки ЕГУ.

Автореферат разослан 27 марта 2019г.

Учений секретар специализированного совета,
кандидат юридических наук Т. О. Суджян

Ատենախոսության ընդհանուր բնութագիրը

Հետազոտության թեմայի արդիականությունը: Ատենախոսական աշխատանքի արդիականությունն ունի մի քանի կողմեր՝ պայմանավորված թեմայով և ատենախոսի կարգավիճակով: Ատենախոսը լինելով ԻԻՀ քաղաքացի՝ հետազոտությունն իրականացրել է ՀՀ-ում: Այդ պատճառով այն ձեռք է բերում տեսաճանաչողական և գործնական նշանակություն ՀՀ-ում: Ատենախոսական հետազոտությունն այս ուղղությամբ հայալեզու կարևոր աղբյուր է, որից կարելի է քաղել գիտելիք և իմացություն Իրանի Իսլամական Հանրապետության իրավական համակարգի պատմական ակունքների, հիմնարար սկզբունքների և առանձնահատկությունների, իրավունքի աղբյուրների տեսության, իրանական կրոնապետության իրավական հիմքերի, դատական իշխանության կազմակերպման և գործառութային առանձնահատկությունների և այլ հիմնահարցերի վերաբերյալ:

Իրանի Իսլամական Հանրապետության իրավական համակարգի հետազոտությունն ունի ոչ միայն ճանաչողական-տեսական նշանակություն, այլ նաև գործնական, որովհետև այն կարող է օգտագործվել որպես անհրաժեշտ իրավական կողմնորոշիչ երկու երկրների քաղաքացիների ու կազմակերպությունների փոխհարաբերությունների ընթացքում առաջացած իրավական հարցերի (խորհրդատվություն, իրավական վեճերի) լուծման համար:

Ատենախոսական հետազոտության արդիականության երկրորդ ուղղությունը կապված է Իրանի Իսլամական Հանրապետության հետ: Այն հանգամանքը, որ ԻԻՀ իրավական համակարգը կրոնական բնույթ ունի, որոշակիորեն սահմանափակում է բուն Իրանում իրենց իրավական համակարգի հետ կապված խնդիրների ազատ և բաց քննարկման հնարավորությունը: Այնտեղ բոլոր, ներառյալ իրավական հիմնահարցերի քննարկումը պետք է տարվի «մահմեդական ժողովրդավարության» ու իսլամական իրավական տեսության շրջանակներում, դրանց հիմնադրույթներին համահունչ: Այս պարագայում աշխատանքն ունի հրատապություն, որովհետև դրանում բարձրացված և հետազոտված իրավական հիմնահարցերը, իրավական մի շարք ինստիտուտների քննադատությունը և դրանց վերակառուցման առաջարկությունները կարևոր նշանակություն կարող են ունենալ իրանական սահմանադրական բարեփոխումների նոր շրջափուլի համար:

Մինչ XX դարն Իրանի իրավական համակարգը հիմնված էր շարիաթական և սովորութային նորմերի վրա: 1906 թ. տեղի ունեցան սահմա-

նադրական, իսկ 1979 թ. իսլամական հեղափոխությունները: Առաջինն իրականացրեց իրավական համակարգի աշխարհիկացում: Այդ հեղափոխության արդյունքը եղավ այն, որ Իրանի իրավական համակարգը շատ սկզբունքներ և նորմեր ընդօրինակեց Արևմտյան եվրոպայի երկրների իրավական համակարգերից: Իրանի իրավական համակարգը սկսեց ընդօրինակել ռոմանագերմանական իրավական համակարգի շատ տարրեր: Այդ հեղափոխության ազդեցությունն առկա է նաև ներկայիս իրավական համակարգում: Երկրորդը հեղափոխության արդյունքում Իրանի իրավական համակարգում տեղի ունեցան արմատական փոփոխություններ՝ բոլոր օրենքների, նորմատիվ այլ ակտերի, իրավակիրառ ակտերի համար ղեկավար և ելակետային հիմք դարցան իսլամի սկզբունքները և նորմերը:

Հետազոտության նպատակները և խնդիրները: Ատենախոսական աշխատանքի նպատակն է հետազոտել ԻԻՀ-ի իրավական համակարգն իր նորմատիվային, գաղափարական, կազմակերպական հիմքերով, որոշել այդ համակարգի տեղն աշխարհի իրավական ընտանիքների շարքում, մշակել այդ դրա բարեփոխումների գիտականորեն հիմնավարված առաջարկություններ: Այդ նպատակին հասնելու համար առաջադրվել են հետազոտական հետևյալ խնդիրները.

1) վեր հանել ԻԻՀ-ի իրավական համակարգի պատմական ակունքները, հիմնարար սկզբունքները և առանձնահատկությունները աշխարհի իրավական համակարգերի շարքում՝ վերլուծելով իրավունքի աղբյուրների տեսությունը և այդ աղբյուրների ստորակարգությունը,

2) հետազոտել խորհրդարանական օրենքների՝ որպես իրավունքի աղբյուրի տեղը և դերն Իրանի իրավական համակարգում, օրինաստեղծագործության կառուցակարգը և վեր հանել դրա քաղաքական իրավական հիմնախնդիրները, ինչպես նաև դրանց լուծման ուղիները,

3) հետազոտել Իրանի իրավական համակարգի սահմանադրական զարգացման ու իրանական կրոնապետության իրավական հիմքերի ամրագրման պատմությունը և վեր հանել դրա փուլերը, պետահիրավական համակարգի իսլամական գաղափարներով պայմանավորված սկզբունքները,

4) համեմատել մարդու իրավական կարգավիճակի միջազգային իրավական սկզբունքները և Իրանում այդ կարգավիճակի սահմանադրական կարգավորումները, պարզելով Շարիաթի սկզբունքների ու նորմերի ազդեցության մակարդակը այդ կարգավիճակի վրա,

5) համեմատել մարդու առանձին իրավունքների համընդհանուր՝ մի-

ջազգային բովանդակությունը և դրանց սահմանադրական կարգավորման առանձնահատկություններն ԻԻՀ-ում, հետազոտել մարդուն իրավունքներից զրկելու և դրանց սահմանափակումների հիմնահարցերը և դասակարգել դրանց իրավական հիմքերն Իրանում,

6) վեր հանել հեղափոխությունից հետո դատական համակարգի վերակառուցման գործընթացը, դրանում «Վելայաթ Ֆաղիհի» տեսության կիրառումը և ցույց տալ ԻԻՀ-ի իրավական համակարգում դատական իշխանության կազմակերպման և գործառութային առանձնահատկությունները դատական վարույթների տարբեր ոլորտներում:

Ատենախոսության գիտական նորույթը: Ատենախոսության շրջանակներում առաջին անգամ մանրամասնությամբ ուսումնասիրվել է Իրանի իրավական համակարգը: Օրենսդիր մի քանի կառույցների առկայությունը և դրանց հակասությունը նախագահի հետ, նախագահի լիազորությունների սահմանափակումը հոգևոր առաջնորդի կողմից, ինչպես նաև Իրանի իրավական համակարգի սկզբունքների (հանրապետական և իսլամական) ուսումնասիրությունն իշխանությունների բաժանման դասական սկզբունքի տեսանկյունից համարվում է հետազոտության նորույթի հիմքը:

Հետազոտության գիտական նորույթի մաս է կազմում Իրանում իշխանական թևերի ոչ հստակ տարանջատման, իշխանական մի թևի՝ մյուս թևի գործունեությանը միջամտության, ինչպես նաև օրենսդիր նախաձեռնությամբ հանդես եկող մի քանի կառույցների գործունեության հիմնահարցերի ուսումնասիրությունը, որ հիմք են տվել եզրակացնելու. իշխանության թևերի միջև խախտվել է հավասարակշռված տարանջատման սկզբունքը՝ կրոնական սկզբունքների և հրահանգների գերակայության պատճառով, ինչի արդյունքում իշխանությունը կենտրոնացել է մի կառույցի ձեռքին:

Այս հետազոտության գիտական նորույթներն արտացոլված են աշխատանքի եզրակացություններում, ինչպես նաև ստորև բերված հետազոտական արդյունքներում: Դրանցից մեկը եզրակացություն է այն մասին, որ չնայած Իրանի իրավական համակարգը փորձել է կրոնի, իսլամական իրավունքի և հասարակության անդամների իրավունքների միջև ներդաշնակ համամասնություն ապահովել, սակայն դա ընդամենը փորձ է, այլ ոչ թե իրականություն: Ի վերջո իրավական համակարգի հիմնական աղբյուրն իսլամի հրահանգներն են: Իհարկե, Մեջլիսի պատգամավորների և երկրի նախագահի ընտրությունը կատարվում է արևմտյան, այլ ոչ թե իսլամական սկզբունքների հիման վրա: Խորհրդարանի պատգամավորները ընտրվում և գործունեություն են ծավալում եվրոպական երկրների օրինակով: Հենց

այստեղ են ընկած հակասության արմատները, որովհետև պաշտոնական գաղափարախոսությունը մշտապես շեշտում է իսլամի, իսլամական սկզբունքների և նորմերի հույժ կարևորությունը, իսկ Սահմանադրության 72-րդ հոդվածը հստակ նշում է, որ Իսլամական խորհրդի մեջլիսը չի կարող կայացնել որոշումներ, որոնք հակասում են պաշտոնական կրոնով սահմանված սկզբունքներին կամ Սահմանադրությանը:

Պաշտպանության հանվող դրույթները:

1. Մանրամասն քննարկելով Իրանի Իսլամական Հանրապետությունում գործող վարչակարգի երկու կարևորագույն հիմքերը՝ հանրապետական կարգերը և իսլամական սկզբունքները, կարելի է եզրակացնել, որ արևմտյան իմաստով ժողովրդավարությունը և հանրապետական կարգերն Իրանում չեն գործում: Պետահիրավական համակարգի մի շարք սկզբունքներ և նորմեր ոչ մի կապ չունեն արևմտյան ժողովրդավարության սկզբունքների հետ: Իրանում առկա հանրապետական կառավարման համակարգը նման չէ աշխարհիկ ու ազատական ժողովրդավարական վարչակարգերին:

2. Իսլամական հեղափոխությունից հետո Իրանում հաստատվեց վարչակարգ՝ կրոնական ժողովրդավարության սկզբունքներով, իսլամի սկզբունքները ու նորմերն ստացան իրավական ամրագրում: Արդյունքում, Իրանի իրավական համակարգում չի կարող լինել ոչ մի տարր, որ կհակասի իսլամական սկզբունքներին և նորմերին: Այլ կերպ ասած, Սահմանադրությունը գրված է իսլամական սկզբունքների և նորմերի համաձայն, իսկ բոլոր մյուս օրենքները և կանոնները սկիզբ են առնում Սահմանադրությունից և չեն կարող հակասության մեջ լինել իսլամի սկզբունքներին և նորմերին: Միակ բացառությունը Իրանի քրեական իրավունքն է, որի շրջանակում կրոնական հրահանգները և հրամանները չեն կարող ներկայացվել որպես օրենք:

3. Իրանի իրավական համակարգում իրավունքի ոչ մի աղբյուր՝ օրենք, իրավական սովորույթ, դատական նախադեպ, ակադեմիական կամ մահմեդական դոկտրին չպետք է հակասություն ունենա իսլամի նորմերի և սկզբունքների հետ: Դատավորը պարտավոր է յուրաքանչյուր գործի համար գտնել օրենքով կոդավորված լուծումը: Եթե նա չի կարողանում դա անել, ապա պետք է օգտվի իսլամական հեղինակավոր աղբյուրներից կամ ճանաչում գտած ֆեթվաներից: Դատավորը չի կարող հրաժարվել գործի քննումից կամ դատավճռի հրապարակումից՝ տվյալ գործի վերաբերյալ օրենքի բացակայության, օրենքի դրույթների թերի լինելու կամ օրենքի մեջ

հակասությունն լինելու պատճառաբանությամբ:

4. Հետևելով ռոմանագերմանական իրավական համակարգին՝ Սահմանադրության մեջ նշվում է իշխանության երեք թևերի (օրենսդիր, գործադիր, դատական) մասին, սակայն բացի նշվածներից կան ևս երկու ուժ՝ հոգևոր առաջնորդը և համակարգի նպատակահարմարությունը որոշող խորհուրդը, որոնք էլ որոշում են նպատակահարմարությունն այն դեպքում, երբ Սահմանադրության պահպանության խորհուրդը գտնում է, որ Իսլամական խորհրդի մեջլիսի որոշումը չի համապատասխանում շարիաթի նորմերին կամ Սահմանադրությանը: Եթե Մեջլիսը՝ ելնելով նպատակահարմարությունից, համաձայն չէ Սահմանադրության պահպանության խորհրդի որոշման հետ, երկրի առաջնորդը հանձնարարում է անցկացնել խորհրդակցություններ այդ հարցի շուրջ: Այսպիսով՝ հոգևոր առաջնորդը համարվում է երկրի դատական, գործադիր և օրենսդիր ոլորտի բարձագույն պաշտոնյան: Կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է մշակել նոր Սահմանադրություն՝ հասարակության կարիքներին համապատասխան, ինչպես նաև դրանով կանխել ուժային կառույցների (հոգևոր առաջնորդ, համակարգի նպատակահարմարությունը որոշող խորհուրդ) միջամտությունը երկրի կառավարման գործերին: Սահմանադրական նոր լուծումների պարագայում դատարանները պետք է գործեն Մեջլիսի կողմից ընդունված օրենքների հիման վրա, խուսափեն կրոնական նորմերի և սկզբունքների կիրառումից:

5. Իրանի իրավական համակարգում կան նաև չլուծված խնդիրներ: Օրինակ՝ Իրանում կա հոգևոր առաջնորդ. իսլամական դոգմաների համաձայն, նրա որոշումներին ու հրահանգներին ենթարկվելը կրոնական պարտավորություն է: Հոգևոր առաջնորդի կողքին կա նաև խորհրդարան՝ Մեջլիս: Սակայն հաճախ ոչ խորհրդարանական մարմինների օրենսդրական նախաձեռնությունների արդյունքում վարչական, դատական ոլորտների խնդիրներին տրվում են լուծումներ, որոնց հետևանքով առաջանում են հակասություններ մի կողմից կրոնական կառույցների, մյուս կողմից էլ ժողովրդի կողմից ընտրված Մեջլիսի միջև: Ատենախոսական հետազոտության շրջանակներում փորձ է արվել վեր հանել նման հակասությունները և աշխատանքի տարբեր մասերում, ինչպես նաև եզրափակիչ մասում առաջարկել դրանց լուծումներ: Պետք է նկատի ունենալ, որ նման առաջարկների քննարկումը, կրոնապետության հիմքերին քննադատական մոտեցումն այնքան էլ անվտանգ չէ:

Ատենախոսության աղբյուրագիտական հիմքը: Ատենախոսության

թեմայի բարդությունը և ուղղվածությունը պայմանավորել է նաև թեկնածուական հետազոտության աղբյուրների շրջանակը, որից հատկապես կարելի է առանձնացնել արևմտյան և իրանական հեղինակների աշխատությունները: Հետազոտությունը գրելիս օգտագործվել է ավելի քան 164 տեսական աղբյուր՝ ներառյալ գիտական հոդվածներ: Աղբյուրների մյուս խումբն իրավական նյութն է, ի դեմս ներպետական նորմատիվ ակտերի և միջազգային պայմանագրերի, որոնք առնչվում են հետազոտության առարկայի հետ, ինչպես նաև դատական պրակտիկայի որոշ նյութեր:

Ատենախոսական հետազոտության մեթոդաբանական հիմքերը: ԻԻՀ-ի իրավական համակարգի հիմնահարցերի հետազոտման և տեսական ու գործնական եզրակացությունների հիմնավորման համար օգտագործվել են դասակարգման, համեմատական-իրավական վերլուծության և այլ մեթոդները:

Հետազոտության տեսական և գործնական նշանակությունը: Հետազոտության արդյունքները փաստում են, որ ատենախոսական աշխատանքի նյութերը կարող են օգտագործվել համեմատական իրավագիտության, պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության, համեմատական սահմանադրական իրավունքի դասընթացներում, ինչպես նաև հետագա գիտական հետազոտություններում: Հետազոտության արդյունքները կարող են նպաստել նաև Իրանի օրենսդրության, իրավաստեղծ աշխատանքի հիմունքների իրավական կարգավորման կատարելագործմանը:

Հետազոտության արդյունքների փորձարկումը: Ատենախոսության մեջ քննարկվող հիմնախնդիրներով հեղինակը հրապարակվել է մի շարք հոդվածներ: Մեկ հոդված տպագրվել է Չինաստանում:

Ատենախոսության ծավալը և կառուցվածքը: Ատենախոսությունը կազմված է ներածությունից, երեք գլուխներից, եզրակացությունից և օգտագործված աղբյուրների ցանկից:

Ատենախոսության համառոտ բովանդակությունը

Ներածության մեջ հիմնավորվում է հետազոտության թեմայի արդիականությունը, ներկայացվում են թեմայի գիտական մշակվածության աստիճանը, հետազոտության նպատակը և խնդիրները, օբյեկտը և առարկան, ուսումնասիրության մեթոդաբանական հիմունքները, գիտական նորույթը և պաշտպանության ներկայացվող հիմնական դրույթները, ատենախոսական աշխատանքի տեսական և գործնական նշանակությունը:

Ատենախոսության առաջին գլուխը՝ «Իրանի Իսլամական Հանրապետության իրավական համակարգի ընդհանուր բնութագիրը և իրավունքի աղբյուրները» վերնագրով, բաղկացած է յոթ ենթագլխից: **Առաջին ենթագլխում՝ «Իրավունքի ու իրավական համակարգի ըմբռնումներն Իրանում»,** հեղինակը նախ անդրադառնում է իրավունքի հասկացության իրանական տեսությանը, համաձայն որի իրավունքը ոչ բացարձակ արժեք է և ոչ էլ բացարձակ իրականություն, այլ՝ այդ երկուսի խառնուրդը: Այլ կերպ ասած, իրավունքը միայն արտաքուստ է թվում արժեք, սակայն բխում է սոցիալական ու մարդկային իրողություններից:

Այնուհետև կատարվել է արդի աշխարհի իրավական համակարգերի դասակարգում՝ հիմք ընդունելով իրավունքի աղբյուրները, դատական գործընթացների, պետական մարմինների իշխանական լիազորությունների բնույթը և այլ չափանիշներ: «Իրանի իրավական համակարգ» բնորոշվում է որպես պետության իրավական կանոնակարգերի ու օրինաչափությունների ամբողջություն, որը ներառում է իրավունքի աղբյուրները, իրավաբանական կառույցները ու դրանց միմյանց հետ կապող տեխնիկական սկզբունքները՝ ներծծված համակարգը առաջնորդող փիլիսոփայական ու սոցիալական իդեալներով (հիմունքներ ու նպատակներ): Իրավական համակարգը կառուցված է **կայուն, հաստատուն և անկայուն, ոչ հաստատուն տարրերից:**

Իրանի իրավական համակարգում փորձ է արվել միավորել մարդկային կանոնակարգերն ու կրոնական-աստվածային սկզբունքները: Հեղինակի կարծիքով այդ երկուսի հանրագումարը չի կարող հաջողությամբ պսակվել:

Աշխատանքի առաջին գլխի երկրորդ՝ «Մահմեդական իրավական համակարգը և իրանական կրոնական պետությունը. պատմական ակունքները և արդի առանձնահատկությունները», վերտառությամբ, հեղինակը համակողմանի ներկայացրել է մահմեդական իրավական համակարգը, կրոնապետության էությունը, դրա պատմական ակունքները և ժամանակակից առանձնահատկությունները:

Իրավունքի պատմության ուսումնասիրությունը վկայում է այն փաստի մասին, որ տարբեր ժամանակաշրջանում իրավունքի և կրոնի միջև գոյություն է ունեցել անքակտելի կապ: Այս առումով իսլամական իրավունքը (շարիաթը) կարելի է համարել կրոնական հրամանների և հանձնարարությունների մի ամբողջություն, որն արտահայտում է Աստծո կամքը: Ինչպես նշում են հետազոտողները՝ իսլամի ընդհանուր նկարագիրը իր մեջ ներա-

ռում է պաշտանմունքի մասին հրամաններ և քաղաքական-իրավական կանոններ: Իսլամի օրենքներում պետության հիմքը կրոնական համոզմունքն է, որը Աստծո ներշնչանքն է, իսկ իսլամական օրենքը, նույնիսկ ամենամանր հարցերում կրոնից չի առանձնանում:

Իրանի Իսլամական Հանրապետության պետական կառուցվածքի տեսական հիմքը «Վելայաթե ֆաղիհ» հայեցակարգն է, իսկ իրավական հիմքը՝ Սահմանադրությունը, որը համարվում է այդ տեսության (հայեցակարգի) վերլուծության արդյունք ու ամբողջովին հենված է վերջինիս վրա:

Աշխատանքի առաջին գլխի երրորդ ենթագլխում՝ «Իրանի Իսլամական Հանրապետության իրավական համակարգի հենասյուները և տեղն աշխարհի իրավական ընտանիքների շարքում» վերտառությամբ, հեղինակը հանգամանալից վերլուծության է ենթարկել ԻՀՀ իրավական համակարգի կառուցվածքային տարրերը և բացահայտել է նրա տեղը աշխարհի իրավական ընտանիքների համակարգում:

1979թ. իսլամական հեղափոխությունից հետո Սահմանադրության մեջ հստակորեն նշվեց պետության կառավարման գործերին ժողովրդի մասնակցության մասին: Բացի այդ հասարակության մեջ տիրում է հավասարության սկզբունքը: Երկրի ղեկավարները սովորական քաղաքացիների նման հավասար են օրենքի առջև:

Իրանի հասարակությունը իսլամական է, հետևաբար նրա երկրորդ կարևոր հենասյունն իսլամական օրենքներն են:

Աշխատանքի առաջին գլխի չորրորդ ենթագլխում՝ «Պառլամենտական օրենքները որպես իրավունքի աղբյուր Իրանի իրավական համակարգում» վերնագրով, ներկայացվում է օրենքների՝ որպես բարձրագույն ներկայացուցչական մարմնի իրավական ակտերի դերն ու տեղը Իրանի ազգային իրավական համակարգում:

Իսլամական հայեցակարգում օրենսդիրը պետք է սահմանի և մշակի իսլամի կրոնի շրջանակներում, օրենքների մշակման և ընդունման գործում նկատի առնի իսլամի պայմաններն ու նախադեպերը և չի կարող ժողովրդին պարտադրել ինչ-որ օրենք կամ կանոն, որը չի առաջնորդված իսլամի պատվիրաններով: Այսպիսով, իրավունքի հիմնական աղբյուրը սահմանող օրենքներն են, որոնք ձևավորվում և մշակվում են մարդու բանականության միջոցով և Իրանի իրավական համակարգում նշանակալի և առաջատար նշանակություն ունեն:

Աշխատանքի առաջին գլխի հինգերորդ ենթագլխում՝ «Սովորութային և ավանդութային իրավունքի նորմերն Իրանի իրավական հա-

մակարգում. տեղի, տեսակների, առաջացման, գործողության և վերացման հիմնահարցերը» վերտառությամբ, հեղինակը համակողմանի ներկայացրել է սովորութայինև ավանդութային նորմերի դերը և նշանակությունը իրավակարգավորման ոլորտում:

Շիա իսլամական իրավագիտության մեջ սովորույթը, սովորութային իրավունքը կիրառվում է մարդկանց կամքի և շարիաթի պահանջների ու վճիռների կատարման համար:

Սովորույթը մի երևույթ է, որը առաջացել է հասարակության անդամների կարիքները հոգալու նպատակով և հասարակության անդամները այն կատարում են հարատև և շարունակաբար, կամովին, առանց նողկանքի և ատելության զգացումի: Հասարակական այս երևույթը պարտադիր ուժ ունի, որը ժամանակի ընթացքում արտահայտվում և դրսևորվում է իրավական կանոնի միջոցով:

Աշխատանքի առաջին գլխի վեցերորդ ենթագլխում՝ «Դատական մեկնաբանողական նախադեպն Իրանի իրավական համակարգում, տեսակների ստեղծման և դադարեցման իրավական հիմնահարցերը» վերնագրով, հեղինակը բացահայտել է դատական մեկնաբանողական նախադեպերի էությունը և դրանց տեղը Իրանի իրավական համակարգում:

Դատական նախադեպը, որը դատավորների հայեցողության և մտքի արդյունքն է, իսլամական հեղափոխությունից, ինչպես նաև արմատական վերափոխումներից հետո էլ պահպանել է իր ուրույն տեղը և կարևորությունը Իրանի իրավական համակարգում: Դատական նախադեպը բնութագրելիս կարելի է նշել, որ այն բաղկացած է իրավական հարցերի լուծման համար նախատեսված իրավական և դատական միանման մեթոդներից: Իրավական նույն հարցերի հաճախ կրկնվելու դեպքում բոլոր դատարանները կիրառում և կայացնում են միանման մեթոդ և որոշում: Սկզբունքորեն կարելի է ենթադրել, որ դատական նախադեպերը օրենքների մեկնաբանության արդյունք են: Իրանում դատական նախադեպերն իրավական աղբյուրներ են համարվում, որոնք կարող են հատուկ ազդեցությունների և պայմանների հետևանքով վերանալ:

Իրանում դատական նախադեպերի վերացումը տեղի է ունենում երկու եղանակով. ա) նախադեպի վերացում օրենքի միջոցով, բ) նախադեպի վերացում երկրի Գերագույն դատարանի միասնական որոշումների միջոցով:

Աշխատանքի առաջին գլխի յոթերորդ ենթագլխում՝ «Կրոնական և իրավաբանական դոկտրինաները որպես իրավունքի աղբյուր. համաշ-

խարհային համատեքստը և Իրանի իրավական փորձը» վերտառությամբ, հեղինակը բացահայտում է կրոնական և իրավաբանական դոկտրինների էությունը, դրանց առանձնահատկությունները, ինչպես նաև համեմատական վերլուծության է ենթարկում համաշխարհային և ազգային իրավական պրակտիկայի փորձերը:

Իրավաբանների ուսմունքների և տեսակետների ազդեցությունը որպես իրավական աղբյուր, որ իր ազդեցության տակ է առնում իրավական այլ աղբյուրները, իրավական գիտության բոլոր ճյուղերում և իրավական համակարգերում անխուսափելի է:

Այս առումով նշենք, որ կրոնագետների և իրավաբանների տեսակետները և ուսմունքները Իրանում իրավական սկզբունքների մասն են կազմում: Շիա իրավաբանությունն իր հազարամյա պատմությամբ Իրանի իրավական համակարգի, իրավաբանների և դատավորների գրվածքների համար կարևոր հիմք են:

Ատենախոսական աշխատանքի երկրորդ գլուխը՝ «Իրանի Իսլամական Հանրապետության իրավական համակարգի կազմակերպական-կառուցվածքային հիմունքների սահմանադրական կարգավորումը» վերնագրով, բաղկացած է չորս ենթագլխից:

Երկրորդ գլխի առաջին ենթագլխում՝ «Իրանի իրավական համակարգի սահմանադրական զարգացման փուլերը և իրանական կրոնապետության իրավական հիմքերի ամրագրումը» վերտառությամբ, հեղինակը հանգամանորեն վերլուծել է Իրանի սահմանադրական զարգացման հիմնական ուղենիշները և սահմանադրական բարեփոխումների էությունն ու բովանդակությունը:

Մինչ իսլամական հեղափոխությունը Իրանի պետաիրավական համակարգը բնորոշվում էր որպես միապետություն՝ գահը հորից անցնում էր որդուն: Տվյալ պարագայում յուրաքանչյուր խավի համար նախատեսված են հատուկ օրենքներ:

1979թ. իսլամական հեղափոխությունից հետո, ընդունվեց նոր Սահմանադրություն, որը երկիրը սահմանեց որպես կրոնական հանրապետություն՝ որտեղ զուգորդում են կրոնական և աշխարհիկ սկզբունքները: Այստեղ հարկ է ընդգծել, որ իսլամի հինգ հիմնարար սկզբունքները ամրագրված են Սահմանադրության առաջին և երկրորդ գլուխներում, իսկ մի քանի գլուխներն էլ նվիրված են մարդու իրավունքներին և ազատություններին՝ շաղախված Շարիաթի սկզբունքներով ու ժողովրդավարական նորմերով:

Երկրորդ գլխի երկրորդ ենթագլխում՝ «Իրանի պետաիրավական համակարգը որպես կրոնական և աշխարհիկ սկզբունքների զուգակցում» վերնագրով, ներկայացվում է Իրանի իրավական համակարգը՝ պատմական զարգացման համատեքստում: Իրանի Իսլամական Հանրապետության պետաիրավական համակարգի հիմքում ընկած է իսլամի նորմերի և սկզբունքների վրա: Իսլամի հիմնական արժեհամակարգը (սկզբունքները) ամփոփված են հինգ հիմնական դրույթներում. միաստվածություն, մարգարեություն, արդարություն, հուրություն, իմամաթ (առաջնորդություն): Այս սկզբունքները իսլամի, միաժամանակ Իրանի իրավական համակարգի և Սահմանադրության հիմքն են կազմում: Այս առումով, անհրաժեշտ է նշել, որ արդարությունը, հավասարությունը, ազատությունը, մարդու արժանապատվությունը, պարտականության զգացումը նույնպես Իսլամի սկզբունքների կարևոր մասն են կազմում:

Երկրորդ գլխի երրորդ ենթագլխում՝ «Մարդու առանձին իրավունքների համընդհանուր հասկացությունը և սահմանադրական կարգավորման առանձնահատկությունները ԻՀՀ-ում» վերնագրով, հեղինակը ներկայացնում է մարդու իրավունքների ընդհանրացված հասկացությունը և իրավունքների սահմանադրաիրավական կարգավորման հետ կապված առանձնահատկությունները:

Այս առումով, անհրաժեշտ է ընդգծել, որ Իրանի Իսլամական Հանրապետության Սահմանադրությունը պաշտոնապես ճանաչել և իրավաբանորեն ամրագրել է անձի իրավունքների ու ազատությունների բավականին լայն կատալոգ և նույնիսկ իսլամի կրոնում ընդունվել է ազատությունների առկայությունը «Էսալաթ-Ալբահա» անվան տակ: Բացի դրանից, մի շարք օրենսդրական ակտերում, մասնավորապես Քրեական դատավարության օրենսգրքում, Իսլամական պատժամիջոցների (քրեական) օրենսգրքում կան հոդվածներ անձի, այդ թվում մեղադրյալների իրավունքները պահպանելու համար:

Երկրորդ գլխի չորրորդ ենթագլխում՝ «Մարդուն իրավունքներից զրկելու և դրանց սահմանափակումների հիմնահարցերը» վերտառությամբ, հեղինակը քննարկում է անձին իրավունքներից զրկելու, իրավունքների սահմանափակելու հետ կապված հարցերը:

Ցանկացած իրավական համակարգում, այդ թվում Իրանի Իսլամական իրավական համակարգում, անձի իրավունքներն ու ազատությունները բացարձակ և անսահման չեն, քանի որ որոշակի պայմանների առկայության դեպքում (հասարակական կարգի և անվտանգության ապահով-

ման արտակարգ կամ ռազմական դրության և այլն) անհրաժեշտություն է առաջանում որոշակիորեն սահմանափակել անձի իրավունքներն ու ազատությունները: Իրանի իրավական համակարգում թեև մարդկանց անհատական ու քաղաքական իրավունքներից զրկելը ճանաչված չէ Սահմանադրությամբ, այնուամենայնիվ քաղաքացիական օրենսգրքում նման իրավունքների սահմանափակումը ընդունված է (օրինակ՝ իսլամի սկզբունքներին ու կանոններինդեմ լինելը, անվտանգության, հասարակական կարգի և բարոյականության պահպանումը, ազգային և տարածքային ամբողջականության սկզբունքներին դեմ լինելը և այլն):

Աշխատանքի երրորդ գլուխը՝ «Իրանի Իսլամական Հանրապետության իրավական համակարգում դատական իշխանության կազմակերպական և գործառութային առանձնահատկությունները» վերտառությամբ բաղկացած է չորս ենթագլուխներից:

Երրորդ գլխի առաջին ենթագլխում՝ «Դատական համակարգի վերակառուցումը հեղափոխությունից հետո և դրանում «Վելայաթ Ֆաղիհ»-ի տեսության կիրառումը» վերնագրով, հեղինակը հանգամանորեն վերլուծել է հեղափոխությունից հետո ձևավորված դատական համակարգը և դատական պրակտիկայում «Վելայաթ Ֆաղիհ» տեսության կիրառման հետ կապված հարցերը:

Իսլամական հեղափոխությունից հետո «ընդհանուր իրավասության» և «հեղափոխության» դատարանների կազմավորված բարեփոխվեց քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը, որի արդյունքում 529-ը հոդված վերաբերում էր քաղաքացիական դատավարությանը, իսկ մնացածը՝ քրեական դատավարությանը: 2000 թվականին դատարանները բաժանվեցին իրավական և քրեական տեսակների, իսկ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը պարտադիր կատարման դարձրեց իրավական տեսակի դատարանների համար:

Երրորդ գլխի երկրորդ ենթագլխում՝ «Քաղաքացիական գործեր քննող դատարանները և դրանց գործառութային առանձնահատկությունները» վերնագրով, հեղինակը մանրակրկիտ ներկայացնում է առաջին ատյանի քաղաքացիական և հաշտարար իրավասության դատարանների, քաղաքացիական դատական գործերի վերանայման ինստիտուտի և ատյանների գործունեության կարգը և իրավասության սահմանները, ինչպես նաև բացահայտում է քաղաքացիական դատավարության սկզբունքների բովանդակությունը:

Երրորդ գլխի երրորդ ենթագլխում՝ «Քաղաքացիական գործեր

քննող հատուկ դատարանները և հատուկ վարույթը դրանցում» վերնագրով, քննարկվում են քաղաքական հանցագործություններ քննող հատուկ դատարանների գործունեության կարգն ու առանձնահատկությունները:

Իրանում քաղաքական հանցանք կատարողներն այնպիսի վեճի կողմ են, որի մյուս կողմում է պետությունը: Ինչևէ, քաղաքական հանցագործությունը յուրաքանչյուր հասարակարգում կամ իրավական համակարգում ունի տարբեր սահմանում և էություն, դա հանցագործություն է մինչև այն ժամանակ, քանի դեռ առկա է գործող իշխանական-քաղաքական վարչակազմը (ռեժիմը):

Երրորդ գլխի չորրորդ ենթագլխում՝ «Իրանի քրեական դատավարության բնութագիրը, փուլերը, գործառութային սկզբունքները» վերտառությամբ, հեղինակը բացահայտում է քրեական դատավարության բնութագիրը, ներկայացնում է քրեական դատավարության փուլերը և բացահայտում է գործառութային սկզբունքների բովանդակությունը:

Իրանի քրեական արդարադատության համակարգը խառնուրդ է, որը բաժանվում է երկու ինքնուրույն ճյուղերի՝ առաջին փուլում առկա են հետաքննական համակարգին բնորոշ տարրեր, իսկ երկրորդ փուլում դատապարտող համակարգի ընթացակարգեր: Այս վիճակը իսլամական նորմերի պահպանման տեսանկյունից խնդիրներ չի առաջացնում:

Հետազոտության արդյունքների հիման վրա հեղինակը ձևակերպել է հետևյալ եզրակացությունները.

1. Մինչև XX դարն Իրանի դատական և իրավական համակարգը հիմնված էր ավանդական սովորույթային օրենքների և կրոնական նորմերի վրա: 20-րդ դարում տեղի ունեցած երկու խոշոր հեղափոխություններն իրենց կնիքը թողեցին Իրանի իրավական համակարգի վրա: Ներկայումս Իրանի Իսլամական Հանրապետության իրավական համակարգը հիմնված է երկու կարևորագույն սկզբունքների՝ հանրապետական վարչակարգի և իսլամի նորմերի վրա: Առաջին հեղափոխությունը, որ տեղի ունեցավ 1906 թվականին, հայտնի է սահմանադրական հեղափոխության անվամբ, նպատակ ուներ մոդեռնիզացնել Իրանի իրավական համակարգը: Հեղափոխությունից հետո Իրանի իրավական համակարգում կատարվեցին արմատական փոփոխություններ՝ ռոմանոգերմանական իրավունքի (Բելգիայի, Շվեյցարիայի, Ֆրանսիային իրավական համակարգերի) նորմերին համապատասխան: Իրանի առաջին Սահմանադրությունը, իրավական, դատական կառույցները հենց այս ժամանակահատվածում են ձևավորվել: Երկ-

որդ հեղափոխության արդյունքում, որ տեղի ունեցավ 1979 թ. և հայտնի է իսլամական հեղափոխություն անվամբ, մեծ տարածում գտան իսլամական նորմերը և սկզբունքները, իսկ իրավական ողջ համակարգը հարմարեցվեց դրանց: Այդ գործընթացը մինչև օրս շարունակվում է:

2. Երկու հեղափոխության արդյունքում ի հայտ եկած փոփոխություններն Իրանի իրավական համակարգում մի շարք խնդիրներ են առաջացրել: Իսլամական իրավական տեսության մեջ կազմակեպությունները և պետական կառույցները, ինչպես նաև նախարարները, մեջլիսը և այլն նախադեպ չեն ունեցել և ստիպված առաջնորդվել են ռոմեագերմանական իրավունքի նորմերին համաձայն, բայց մյուս կողմից էլ երկրի օրենքները սահմանված են իսլամի կանոնների հիման վրա, ինչի հետևանքով էլ անհամաձայնություն է ի հայտ գալիս: Այսպիսով, Իրանի ղեկավարները իսլամական հեղափոխությունից հետո արտաքինից իրավական համակարգը կառուցեցին իսլամի նորմերի հիման վրա, իսկ ներսում սկսեցին կիրառել ռոմանագերմանական իրավունքի սկզբունքները:

3. Արևմտյան մի շարք հեղինակներ կարծում են, որ Իրանի իրավական համակարգը զուտ իսլամական է: Սակայն իրականում Իրանի առևտրային, քաղաքացիական իրավունքը, դատական նախադեպերը նմանակում են Ֆրանսիայի իրավական համակարգին: Պետական իշխանությունը բաժանված է դատական, օրենսդիր, գործադիր թևերի, սկզբունք, որը չի համապատասխանում իսլամական իրավական դոկտրինին: Հետևաբար, ռոմանագերմանական իրավական համակարգի ազդեցությունն Իրանի իրավական համակարգի վրա ակնհայտ է:

4. Իսլամական հեղափոխության հաղթանակից հետո երկրի օրենսդիրներն իրավական համակարգի իսլամացման գործընթաց սկսեցին, սակայն իրավական և դատական կառույցների էությունը և բովանդակությունը նման են ռոմանոգերմանական իրավունքի սկզբունքներին: Իհարկե այս փաստն Իրանի իրավական համակարգում երկակիության և անհամաձայնության առաջացման պատճառ է դարձել, որի լավագույն օրինակն իրավունքի աղբյուրներն են: Ակադեմիական տեսանկյունից իրավունքի աղբյուրները Իրանում, ինչպես նաև ռոմանոգերմանական իրավունքը կիրառող մյուս երկրներում, օրենքներն են, որոնք հաստատվում են օրենսդիր մարմինների կողմից, իսկ սովորույթները, դատական նախադեպերը համարվում են Իրանի իրավունքի երկրորդական աղբյուրներ: Սակայն իսլամի տեսանկյունից Իրանի իրավունքի աղբյուրներն են Ղուրանը, հադիսները, սուննան: Ակադեմիական աղբյուրները պետք է համապատասխան լի-

նեն իսլամի սկզբունքներին, այլպես դրանց կիրառումը Իրանում կարգելվի: Թվում է, որ Իրանում օրենսդիրները ջանացել են իսլամի սկզբունքները Սահմանադրության մեջ ներառելով, իրավական համակարգին իսլամական բնույթ հաղորդել:

5. Իրանի իսլամական հեղափոխության հաղթանակից հետո այս երկրի իրավական համակարգում որոշ փոփոխություններ տեղի ունեցան. ա) քրեական իրավունքում ներմուծվեցին իսլամական օրենքներ՝ նախկինում գոյություն ունեցած դատական պատիժների փոխարեն, բ) որոշ քաղաքացիական և իրավաբանական խնդիրներում, երբ օրենքի հետ կապված թերացում է նկատվում, պետք է դիմել իսլամական իրավունքի վստահելի աղբյուրին, որովհետև օրենքն իսլամի տեսանկյունից կրոնի հետ համընկնում է և կազմում է դրա մասնիկը: Ուրեմն չի կարելի կրոնի և օրենքների իսկական հիմունքներց շեղվել կամ փոփոխել դրանք: Եթե Իրանի իրավական համակարգը պատկերացնենք իբրև բուրգ, որի գագաթին Իրանի Սահմանադրությունն է, վերցված իսլամական օրենքներց, ապա այլ օրենքներն ու կանոնակարգերը, դատարանի որոշումները ավելի ցածր մակարդակում են գտնվում: Այս օրենքների ճշմարտությունը և ազդեցությունն այն ժամանակ առաջ կգան, երբ այդ օրենքները չհակասեն Իրանի Սահմանադրության և իսլամի օրենքների հետ: Տարբերություն չկա, թե այդ որոշումներն ում վրա են ազդում, մեկ անձի, թե± ողջ հասարակության: Ուրեմն Իրանի դատավորները իրավական և քաղաքացիական հարցերում կատարում են Սահմանադրության 167-րդ հոդվածը, հարգելով և հիմնվելով այն օրենքներին, որոնք հաստատվել են խորհրդարանի կողմից:

6. Իրանում օրենքն իրավունքի և արդարադատության գլխավոր աղբյուրն է, իսկ դրա թերության ու անորոշության դեպքում, պետք է դիմել իսլամական իրավաբանության հավաստի աղբյուրներին ու իսլամական ֆեթվաներին (հրովարտակներին): Նման մոտեցումը ընդունված է նաև մի շարք այլ պետությունների օրենքներում: Օրինակ՝ Շվեյցարիայի քաղաքացիական օրեսգրքի 1-ին հոդվածի 3-րդ կետում նշված է. «Ամրագրված օրենքի, անվիճելի սովորույթի ու ավանդույթի բացակայության դեպքում, դատավորը ղեկավարվում է դատական նախադեպով ու հայեցակարգով»: Լավ կլիներ, որ իրանական օրենսդիրը ևս օգտագործեր իրավաբանության մեջ հստակ ու ճանաչված աղբյուրներ հանդիսացող դատական նախադեպ կամ սովորույթ ու ավանդույթ արտհայատությունները՝ «իսլամական իրավաբանների ֆեթվաների ու հավաստի իսլամական իրավաբանական աղբյուրներ» բառակապակցություններից առաջ, որոնք չունեն հստակ

սահման և, ինչ-որ կերպ, հայեցակարգերի մաս են կազմում:

7. Իրանական իրավունքում կան նաև այլ աղբյուրներ, սակայն դրանց քիչ ուշադրություն են դարձնում: Վառ օրինակ է համարվում իրավական ընդհանուր դրույթները և դիրքորոշումները: Հարկ է նշել, որ Իրանում իրավական այլ աղբյուներ էլ կան, որոնք կիրառելի չեն և դուրս են եկել գործածությունից, չնայած որ էական դեր են խաղում իրավական հարաբերություններում: Օրինակ, քաղաքացիական օրենքների 277-րդ կետի համաձայն, դատավորին տրվել է իրավունք հետևել օրենսդիր մարմնի խղճին, որից ելնելով դատարանը պահանջատիրոջ ցանկությունը հաշվի չառնելով պարտապանին ժամանակ է հատկացնում պարտքը վճարելու համար: Այլ աղբյուրներից են նաև դատական ընդհանուր հիմունքները (սկզբունքները):

8. Իսլամական հեղափոխությունից հետո իրավական համակարգի կարևորագույն հիմքը դարձավ բոլոր օրենքների համապատասխան լինելը իսլամական սկզբունքներին: Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը հիմնված է՝ միաստվածության և նրան հնազանդվելու, Աստվածային ներշնչանքի և օրենքների մեկնաբանման ժամանակ դրա հիմնարար դերի, ահեղ դատաստանի և դրա արդյունավետ դերի (այն ուղղված է մարդու կատարելագործմանն առ Աստված), աստվածային արդարության, Շարիաթի օրենքների ճանաչման վրա: Իմամները հաջորդական են և խնամակալ հասարակության, մարդկային բարձրագույն արժեքի՝ ազատության նկատմամբ: Իսլամական հիմնարար սկզբունքներից է Աստծո առջև պատասխանատվությունը, որն ապահովում է հավասարություն, արդարություն և քաղաքական, տնտեսական, մշակութային, սոցիալական անկախություն, ինչպես նաև ազգային միասնականություն՝ համերաշխության ճանապարհով: Այդ համակարգը ենթադրում է Շարիաթի օրենքների շարունակական կատարում, որը համապատասխանում է ֆաղիհների պահանջներին և սրբակենցաղ տասնչորս իմամների գրությանն ու սուններին, մարդու շահագործման, ինչպես նաև մարդկանց միջև գերիշխանության մերժումը: Իրանի օրենսդիրը ցանակացել է իրավական համակարգում, ներմուծելով իսլամական սկզբունքները և նորմերը, դրան հաղորդել իսլամական շունչ, մյուս կողմից էլ հաշվի առնելով մարդու իրավունքները և ժողովրդավարական այլ սկզբունքներ ընտրվել է հանրապետական վարչակարգը: Արևմտյան երկրների նման Իրանն ունի նախագահ, նախարարներ, սակայն ունի նաև հոգևոր առաջնորդի ինստիտուտ, որի ուղղակի և անուղղակի վերահսկողության գործառույթներն իշխանության երեք թևերի նկատմամբ

ապահովվում է վարչակարգի աստվածային օրինականությունը՝ Իրանի Իսլամական Հանրապետությունում:

9. ԻԻՀ աստվածապետական հանրապետություն է. այստեղ իշխանությունն իրականացվում է աստվածային օրենքների համաձայն՝ հոգևոր առաջնորդի ղեկավարությամբ: Սահմանադրությամբ ամրագրված բոլոր նորմերը իրականացվում են հոգևոր առաջնորդի վերահսկողության ներքո: Անդրադառնալով Սահմանադրության մեջ ամրագրված կրոնական սկզբունքներին, պետք է նշել, որ ֆաղիհը միակն է, որ կարող է Վալի Ասրի բացակայության ընթացքում քննարկել Շարիաթին վերաբերող հարցեր: Վալիե Ասրի բացակայության ժամանակ Հանրապետության առաջնորդությունը և ժողովրդի հովվապետությունն իրականացնում է արդար և հավատացյալ, ժամանակի խնդրիներին քաջածանոթ, համարձակ, նախաձեռնող և կազմակերպիչ ֆաղիհը: Այսինքն՝ ցանկացած ժամանակ, երբ իշխանությունը անցնի ոչ ֆաղիհի ձեռքը, կնշանակի, որ իշխանությունը զուրկ է աստվածային օրինականությունից: Հարկ է նշել, որ իշխանության երեք ճյուղերի գործունեությունը գտնվում է հոգևոր առաջնորդի վերահսկողության ներքո: Փաստորեն, ԻԻՀ-ի կառավարման ձևում, բացի այն, որ ներսից իշխանության երեք ճյուղերը վերահսկվում են, կա կառուցակարգ, որն իշխանությունը վերահսկում է դրսից:

10. Ավելացնելով մարդու իրավունքների սկզբունքներ և նորմեր, փորձ է կատարվել Իրանի իրավական համակարգը ներկայացնել ժողովրդավարական, որ կատարում է մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային կոնվենցիաների բոլոր կետերը: Սակայն հաճախ բախվում ենք այն իրականությանը, որ իսլամի սկզբունքներն ու նորմերը և մարդու իրավունքների նորմերը միմյանց հետ խորը հակասություններ ունեն: Պետք է նշել, որ այս երկակիությունն առաջ է գալիս նաև օրենքների կիրառման ժամանակ: Եթե արևմտյան երկրներում, որոնք կիրառում են ռոմանոգերմանական իրավունքը, պառալամենտն ունի օրենք հրապարակելու իրավունք, ապա Իրանի դեպքում մեկ այլ պաշտոնյա կա, որ իրավունք ունի օրենքներ հրապարակելու: Խոսքը հոգևոր առաջնորդի մասին է: Համակարգի նպատակահարմարությունը որոշող խորհուրդը նույնիսկ, որպես հոգևոր առաջնորդի ներկայացուցիչ, օրենսդրությամբ զբաղվելու իրավունք չունի: Այս խորհուրդը կարող է միայն քայլեր ձեռնարկել Մեջլիսի և Պահապանների Խորհրդի միջև ծագած տարաձայնությունները հարթելու նպատակով:

11. Իրանի Իսլամական Հանրապետության Սահմանադրության մեջ

յուրաքանչյուր կառույցի օրենսդրությամբ զբաղվելու շրջանակները հստակորեն նշված չէ, ինչը հաճախ իշխանության թևերի միջև տարաձայնությունների առաջացման պատճառ է դառնում: Բայց մի բան հստակ կարող ենք նշել, որ Իրանում օրենսդրությամբ զբաղվող բոլոր կառույցները ուղղակի կամ անուղղակի կերպով գտնվում են հոգևոր առաջնորդի հսկողության ներքո:

12. Հակասական է նաև մարդու իրավունքների հիմնահարցը: Սահմանադրության մեջ խոսվում է մարդու իրավունքների, հիմնարար ազատությունների մասին՝ հիմնված ռոմանոգերմանական իրավունքի նորմերի վրա, մյուս կողմից էլ իսլամի սկզբունքների համաձայն մուսուլմանը ոչ մուսուլմանի, կինը տղամարդու հետ հավասար իրավունքներ չունի: Այսպիսով, Իրանի իրավական համակարգը հիմնվելով ժամանակակից իրավունքի և միջազգային ասպարեզում գործող իրավունքների՝ կյանքի, ապրելու, խոսքի, բնակավայրի ընտրության, կուսակցություն հիմնելու, կրոնական ազատությունների հիման վրա, սակայն մյուս կողմից էլ ընդունելով իսլամը որպես երկրի պետական կրոն նշված իրավունքների իրականացման համար մի շարք խնդիրներ են առաջանում: Իհարկե, Իրանի իրավական համակարգում կան նաև սկզբունքներ, որ էապես չեն տարբերվում մյուս երկներում առկա սկզբունքներից, օրինակ՝ օրենքի առջև բոլորի հավասար լինելը և այլն: Բոլոր դեպքերում կարելի է եզրակացնել, որ Իրանի իրավական համակարգը վերանայման կարիք ունի:

13. Իրանի Սահմանադրության 58-րդ և 59-րդ հոդվածների համաձայն, խորհրդարանն ու հանրաքվեն համարվում են Իրանի միակ օրենսդիր ինստիտուտը, սակայն գործնականում, հատկապես Իսլամական Հեղափոխության հաղթանակից հետո առաջին տասնամյակում, օրենսդրության համար ստեղծվել են բազմազան ինստիտուտներ, որոնք աններդաշնակ կերպով սահմանել են օրենքներ, ինչը Իրանի իրավական համակարգում անորոշության ու երբեմն էլ խնդիրների առաջացման պատճառ է դարձել: Դատավճիռների չկատարման ու արգելափակման պատճառ են դարձել նաև բազմաթիվ անգամ վերաքննություն պահանջելու և բողոքարկելու հնարավորությունն ու եղանակները, այնպես որ, կարելի է ասել, որ Իրանում անհնարին է դարձել վերջնական դատավճռի առկայությունը, քանի որ օրենքներից օգտվելով, կարելի է տարիներ շարունակ կանխել դատավճռի կատարումը: Իհարկե Իսլամական Հեղափոխությունից հետո Իրանում դատավճիռների նկատմամբ վերաքննություն պահանջելու հար-

ցում հանդիպում ենք երկու՝ ամբողջովին տարբեր ժամանակաշրջանների հետ. Առաջին ժամանակաշրջանում դատավորի վճռի նկատմամբ վերաքննություն պահանջելը համարվում էր իսլամ կրոնին դեմ, նշանակում էր կառավարչի ու իմամի մերժում և արդյունքում համարվում էր նաև Աստծո վճռի մերժում և ինչ-որ կերպ անաստվածություն, և մի շարք բացառություններից բացի, վերաքննություն պահանջելը ընդունելի չէր: Առաջին ժամանակաշրջանին ճիշտ հակառակ երկրորդ ժամանակաշրջանում, որի ընթացքում Իրանում որևէ վերջնական դատավճռի ականատեսը չենք լինում և ճանապարհը մշտապես բաց է վերաքննություն պահանջելու համար: Ինչպես ասվեց, դատավճռի նկատմամբ վերաքննությունը դատական իշխանության ղեկավարի կողմից պայմանավորված ու սահմանափակված չէ որոշակի ժամանակահատվածով և սա գործնականում բազմաթիվ խնդիրներ է առաջացրել: Օրինակ՝ ենթադրենք կայացվել է ամուսնալուծության վճիռ: Անցնելով վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանները, այդ վճիռը իրագործվել է, սակայն եթե որոշ ժամանակ անց ամուսինը բողոքարկի այդ վճռի նկատմամբ և արդյունքում բեկանվի նախկին վճիռը, ապա նրա կինը, ով դատավճռի միջոցով արդեն իսկ ամուսնալուծվել և ամուսնացել է մեկ այլ տղամարդու հետ, վճռի բեկանմամբ նորից կդառնա նախկին ամուսնու կինը, այսինքն՝ կինը կունենա երկու ամուսին: Նմանատիպ հիմնախնդիրները ստիպում են, որ իսլամական պետությունների օրենսդրություններին ու ռոմանագերմանական իրավունքներին համեմատական դիտարկում կատարելով օրենսդիրը ձեռնամուխ լինի Իրանի համապատասխան օրենքների փոփոխմանը, որպեսզի դատավարությունները լինեն առավել արդար, իսկ իրավական գործերն ու հարցերը կարգավորվեն ավելի մեծ արագությամբ:

14. Դատական համակարգի այլ խնդիրներից են նաև դատարանների ոչ մասնագիտացված լինելը՝ քրեական ու իրավական (քաղաքացիական) ընդհանուր խմբերի բաժանման պատճառով, ինչպես նաև իրենց կրթության, փորձառության ու մասնագիտության համապատասխան դատավորներից չօգտվելը հաշվի առնելով միևնույն ժամանակահատվածում օրենքների լայն շրջանակը: Որովհետև տարբերություն կա քրեական և իրավական գործերում դատավճիռների կայացման միջև, հետևաբար հմտության ու համապատասխան մասնագիտության բացակայությունը նվազեցնում է վարույթների որակն ու արագությունը:

Ատենախոսության հիմնական դրույթներն արտացոլված են հեղինակի հետևյալ հրապարակումներում.

1. Ամերի Շահրաբի Աբոլֆազլ, Դատական համակարգի ընդհանուր բնութագիրը և առանձնահատկությունները Իրանում// Մխիթար Գոշ, Երևան, 2011/7-9, էջ 99-104:

2. Ամերի Շահրաբի Աբոլֆազլ, Iranian Supreme court procedures and the violation of doctrine of division of powers // Պետություն և իրավունք, Երևան, N 4 (54) 2011, էջ 60-65:

3. Ամերի Աբոլֆազլ Շահրաբի, Assemblies and main Legislative councils Iran// Մխիթար Գոշ, Երևան, 2012/1-3, էջ 95-100:

4. Ամերի Շահրաբի Աբոլֆազլ, Iranian Supreme Court procedures and the Violation of division of Powers, ICGLC 2012, Hong Kong, January 5-7, ISSN: 2010-4626, pp 294-302:

5. Ամերի Շահրաբի Աբոլֆազլ, Իրանի Իսլամական Հանրապետությունում Նախնական հարցաքննության օրենքը (պարսկերեն լեզվով)// Իրավունքի դպրոց, Թեհրան, N 79, էջ 77-84:

6. Ամերի Շահրաբի Աբոլֆազլ, Կրոնի դերը Իրանի Իսլամական Հանրապետության օրենքում (պարսկերեն լեզվով)// Ղեզավաթ, Թեհրան, 2014, N 79, էջ 135-148:

7. Ամերի Շահրաբի Աբոլֆազլ, Իրանի Իսլամական Հանրապետության օրենքի պատմություն (պարսկերեն լեզվով)// Փայամ Ամուզեշ, Թեհրան, 2011/9, էջ 66-78:

8. Haghpanahan Abbas, Ameri Shahrabi Abolfazl, Essentials of Public Criminal Law, Behnami Publishing, Tehran, 2014, 175 p. (պարսկերեն լեզվով):

9. Ամերի Շահրաբի Աբոլֆազլ, Հանրային նշանակության և ազգային հողատարածքների ապօրինի օտարումը (հողի յուրացումը) Իրանի քրեական օրենսդրության շրջանակներում (պարսկերեն լեզվով)// Դադրեսի («Դատավարություն»), ԻԻՀ ՀՈՒ, Թեհրան, փետրվար-մարտ, 2018, N 126, էջ 28-35:

АБОЛФАЗЛ АМЕРИ ШАГРАБИ

ПРАВОВАЯ СИСТЕМА ИСЛАМСКОЙ РЕСПУБЛИКИ ИРАН

Резюме

Настоящая диссертационная работа посвящена изучению комплексных проблем, связанных с правовой системой Исламской Республики Иран. Исследование правовой системы Исламской Республики Иран как дружественного соседа Республики Армения имеет не только научно-познавательное, но и значительное практическое и актуальное значение.

В системе современных вызовов, когда сталкиваются различные цивилизации, крайне поучителен характер дружественных отношений Армения-Иран, политикоправовые системы которых опираются на различные культуры, религии, традиции. В этом плане, только более глубокая приверженность правовым системам укрепит и разовьет отношения и дружбу между двумя соседними странами. Исследование особенно актуально для восполнения существующего пробела в правоведении Ирана, поскольку оно полностью посвящено критическому анализу правовой системы Исламской Республики Иран, выявлению существующих недостатков, противоречий и разработке научно обоснованных предложений, направленных на их исправление. Именно этим обусловлена актуальность исследования темы.

Научная новизна исследования, прежде всего, в том, что впервые подробно представлено историческое развитие и современное состояние правовой системы Ирана, в частности, всестороннему и аналитическому анализу подверглась государственноправовая система, сформировавшаяся после исламской революции, основанная на религиозных нормах и принципах ислама, а также на положениях светского права.

Элементы научной новизны содержатся и в выдвинутых на защиту положениях, имеющих теоретическое и значительное практическое значение. В них автор выявил двойственный характер правовой системы Исламской Республики Иран: сочетание религиозных и светских норм в сфере правового регулирования. В этом плане можем отметить, что правовая система Исламской Республики Иран как классическая модель

религиозной системы, в определенном смысле, служит примером для правовых систем мусульманских стран (например, религиозная терпимость, отсутствие дискриминации, разумное сочетание религиозных и светских правовых норм и принципов, соблюдение режима законности и др.).

Необходимо также подчеркнуть, что правовая система Исламской Республики Иран освоила и ряд принципов европейского (романо-германского) права (в частности, принцип верховенства права, гарантированной защиты справедливости, равенства, права собственности и др.).

Основу настоящей диссертационной работы составляет научное многообразие духовных источников: труды западных и иранских авторов, нормативный материал религиозного и светского характера, судебная и правоприменительная практика.

Методологические основания работы составили методы исторического, сравнительно-правового, системного и юридического анализа.

Результаты настоящего исследования могут быть использованы как для усовершенствования правовой системы и правоприменительной практики Исламской Республики Иран, так и в учебном процессе, в частности на курсах сравнительного правоведения, исследования современных религиозных правовых систем, теории государства и права, сравнительного конституционного права.

В этом плане, диссертационная работа обладает познавательным, культурным, теоретическим и практическим значением.

ABOLFAZL AMERI SHAHRABI

THE LEGAL SYSTEM OF THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN

Summary

This thesis is devoted to the study of complex problems associated with the legal system of the Islamic Republic of Iran. A study of the legal system of the Islamic Republic of Iran as a friendly neighbor of the Republic of Armenia is not only a scientific and informative, but also considerable practical and relevant.

In the system of modern challenges when different civilizations are facing, the friendly relations between Armenia and Iran, which political and legal systems are based on different cultures, religions and traditions, is highly instructive.

In this regard, only a deeper commitment to legal systems will In this regard, only a deeper commitment to strengthen legal systems and develop relations and friendship between the two neighboring countries. This research is especially important to fill the existing gap in the jurisprudence of Iran, because it is fully devoted to the critical analysis of the legal system of the Islamic Republic of Iran, identify existing gaps, contradictions and development of scientifically substantiated proposals aimed at correcting them. That is exactly what the relevance of the research topic is due to.

The scientific novelty of the research is primarily in the fact that for the first time the historical development and current state of the legal system of Iran is presented in detail, in particular, state-legal system, which was formed after the Islamic revolution based on religious norms and principles of Islam, also on the provisions of secular law, was subjected to a comprehensive and analytical analysis.

There are also elements of scientific novelty in the provisions put forward in the defense, which have significant theoretical and practical value. In them the author reveals the dual nature of the legal system of the Islamic Republic of Iran: a combination of religious and secular norms in the sphere of legal regulation.

In this regard, we can note that the legal system of the Islamic Republic of Iran as a classic model of a religious system, in a sense, is an example for

the legal systems of Muslim countries (such as religious tolerance, non-discrimination, reasonable combination of religious and secular legal norms and principles, respect for the rule of law, etc.).

It should also be emphasized that the legal system of the Islamic Republic of Iran has mastered a number of principles of European (Roman-Germanic) law (in particular, the principle of the rule of law, guaranteed protection of justice, equality, property rights, etc.).

The basis of this thesis is a scientific spiritual diversity of sources: the works of Western and Iranian authors, regulatory material of religious and secular nature, judicial and law- enforcement practice.

The methodological basis of the work is methods of historical, comparative legal, system and legal analysis.

The results of this study can be used to improve the legal system and practice of the Islamic Republic of Iran, as well as in the educational process, in particular at the courses of comparative law, studies of contemporary religious legal systems, the theory of state and law, comparative constitutional law.

In this regard, thesis work has cognitive, cultural, theoretical and practical value.

AGOLFAZL